

Vita a „Fordulat és reform” című anyagról

Az alábbi vélemény előzetes összefoglalása egy rövidesen elkészülő részletes elemzésnek. Célja, hogy néhány olyan társadalom- és gazdaságpolitikai összefüggésre felhívjuk a figyelmet, amely a szóban forgó anyagban is benne van, de ennél lényegesen elterjedtebbnek számít.

1.) Általánosan elterjedt az a vélemény, hogy az anyag diagnózisa elfogadható és helyeselhető, tehát a különböző vélemények elsősorban a terápiára vonatkozó javaslatokban térnek el. Megítélésünk szerint az így kialakuló konszenzus elfogadhatatlan. Nem csak azért, mert elvileg is ellentmondásos, hanem mert gyakorlatilag is egyoldalúan interpretált döntési alapot képez. A szerzők a diagnózis összeállításánál egy társadalom- és gazdaságpolitikai prekonceptióból indultak ki, érveik, adataik ezt a prekonceptiót támasztják alá. Az anyagban megmutatkozó prekonceptió axiómái a következők: a kemény valuta jobb, mint a puha, a kis (magán) tulajdon hatékonyabb, mint a nagy (szocialista). Ez a prekonceptió a nyugati nyitás további fokozódásának, s a gazdaságunkban folyó reprivatizálásnak az igazolását jelenti. Ha Jamburgnál kiszámíthatóan 300 forintunkba kerül 1 rubel, akkor - feltéve, hogy ez igaz - a tény valódi jelentőségéhez ki kellene számítani azt is, hogy nyugati relációban mibe kerül 1 dollár., azaz, ha a keleti-nyugati cserearányromlás tényleges okaira, gazdaságunk strukturális ellentmondásaira egészében rávilágítanánk. A jamburgi rubel az anyag készítői számára azért fontos, mert eleve azt akarják bizonyítani, hogy sem a KGST, sem a Szovjetunióval való gazdasági kapcsolataink nem rentábilisak, nem jelentenek védőernyőt, kiutat erre építeni nem lehet. Ezzel szemben érdemes lenne megvizsgálni az 1987. első negyedében a szocialista relációjú gépipari exportunk élénkülésére vonatkozó adatokat, amelynek határfokát elsősorban az ebbe beépülő tőkés import rontja.

2.) Ugyanilyen egyoldalúság érzékelhető a belső adósságunk elemzésében is. A gazdasági válság kialakulása, általában a szocialista tervezés kudarcaként jelenik meg. Jellemző erre, hogy például a válságágazatok kialakulásánál a szerzők elhallgatják, hogy ez nem magyar jelenség. A szénbányászat tipikusan olyan ágazat, amit mindenütt (így nyugaton is) dotálnak. Az építőipari válság Ausztriában is bekövetkezett stb.

Az anyagnak ez az egyoldalúsága két indítványt támaszt alá, amelyek belsőleg koncepcionálisan

összefüggnek. Az egyik a nyugati kapcsolatok további erősítése, a másik az ún. piaci mechanizmusok, a reprivatizálódás további erősítése. Ez elméletileg egy ún. piaci szocializmus koncepciót, politikailag egy „finlandizálási” programot jelent.

- 3.) A nyugati kapcsolatok további erősítése (vagy ha úgy tetszik: a további nyitás) a jelenleg kialakult gyakorlat alapján nagyon nagy veszélyeket hordoz; erről a szerzők hallgatnak. A korábbi hitelfelvételeink nem eredményezték a nemzetközi munkamegosztásba való jó esélyekkel történő bekapcsolódásunkat, hanem egyoldalú passzív hitelfelvétel volt, ami már jelenleg is, de hosszú távon különösen kiszolgáltat bennünket a fejlett kapitalista országoknak, így a nyitottság függéssé változik. Ez az egyoldalú, passzív kiszolgáltatott viszony a fejlett kapitalista országokhoz strukturális feszültségeinket nem enyhítették, sőt a hitelfelvétel jelentős szerepet játszott a struktúra konzerválásában is, hiszen a strukturális elmaradottságból adódó veszteségeinket rövid távon ezzel finanszírozhattuk. A függés viszont - leegyszerűsítve - azt jelenti, hogy a hitelfelvételeken keresztül finanszírozzuk a kapitalizmus modernizációját. Ez felzárkózási esélyeinket rontja.

Ma a nemzetközi munkamegosztásba való egyenrangú bekapcsolódásunknak nagyobbak az ideológiai és politikai lehetőségei, mint korábban, de rosszabbak a gazdasági feltételei nem utolsósorban a korábbi „nyitások” következményeként, a belső struktúra módosításának elmaradása eredményeként.

A függőség ma olyan nagy, hogy moratórium nélkül gyakorlatilag minden kibontakozás lehetetlen., de még ezzel is súlyos ára lehet. A nyugati nyitaa további erőltetésének eredményessége nem garantált, időt is csak keveset nyertünk vele. A KGST-hez és a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolataink még mindig jelentenek bizonyos védőernyőt, s különösen jelenthetnek akkor, ha ezeket a kapcsolatokat a szovjet politikai reform által nyújtott és kialakuló lehetőségek pontos vizsgálata, újratárgyalása alapján újra rendezzük. Az egyoldalú nyugati nyitás további erőltetése semmi egyebet nem jelent, mint azt, hogy a gazdasági egyensúly rövidtávú megőrzése érdekében a jelenleg kialakult kényszerpálya hosszútávú további folytatását alapozzuk meg, egyre későbbre halasztva saját kibontakozási programunk kidolgozását, ezzel esélyeinket rontjuk. Gazdaságunk kényszerhatásoknak alávetetten működik, a rövidtávú lépések nem alkotnak konzisztens stratégiát, a függőségek miatt romlik az alkalmazkodóképességük.

Jelentős külpolitikai változásokhoz sem vagyunk képesek alkalmazkodni, s miközben a magyar fejlődést modellértékűnek deklaráljuk, félő, hogy a kibontakozó változások összes hátrányát kénytelenek leszünk végigélni anélkül, hogy az előnyeiből bármilyen hasznunk is lenne.

- 4.) Az anyag egyoldalú külgazdasági orientációját a magyar fejlődés sajátos, szintén egyoldalú interpretálása támasztja alá. Ez az egyoldalúság egy ténylegesen beindult reprivatizáló folyamat támogatásán alapul, amelynek ideológiája egy szabadversenyos piac idealizálása. A reprivatizálódás természetesen társadalompolitikailag egy sajátos demokratikus irányítási és politikai modellt manifesztál, szembeállítva a jelenlegi magyar társadalom egyoldalú interpretálásával. Ennek a demokratizmusnak a lényege, hogy a vezetést és a kormányzatot egy horizontális struktúrában formálisan és informálisan egyaránt szerveződő és kiépülő, plurális értéktagságú társadalmi szervezet ellenőrzésének kell alávetni - ami nem más, mint a szabadversenyos kapitalizmus demokratikus társadalomképének idealizálása. A jelenlegi helyzetben azonban egy ilyen fejlődés antidemokratikus irányba is mutat, sőt ez valószínűsíthető. A demokrácia és a centralizált bürokrácia közötti alternatíva nem függetleníthető a konkrét helyzettől. A kelet-európai tapasztalatok szerint a hetvenes és a nyolcvanas években a különböző frontokba olyan önkorlátozó mechanizmusok épültek be, amelyek meggátolják azt, hogy a gazdasági és társadalmi válságok politikai jelleget öltsenek, ezért a válságok kiszélesedhetnek és elmélyülhetnek politikai konfrontációk nélkül is. A válság annál mélyebb, minél inkább az esélyegyenlőtlenség határozza meg a demokratikus érdekütköztetéseket és alkukat. A politikai hatalom monopolizálása és az egyes rétegek gazdasági pozíciói a formális és informális érdekérvényesítés kibontakozása jelentős rétegek számára nem biztosít esélyeket. Különösen fontos ebből a szempontból, hogy a horizontális érdektagság nem az esélyegyenlőséget, hanem a különböző gazdasági és társadalmi alkukban működő egyenlőtlenséget segítik, ezért a demokrácia jelszava mögött valójában antidemokratikus fejlődés érvényesül. S éppen a bérből élő munkások és értelmiségiek maradnak le - politikai beavatkozás nélkül. Jellemző ebből a szempontból, hogy az anyag a szakszervezeti érdekvédelmet még csak nem is érinti, miközben az érdekek érvényesítésére többféle intézmény kiépítését is javasolja (pl. „reformbizottságok”), amelyek vagy hatástalanok, vagy veszélyesek lennének.

- 5.) Ugyanez az egyoldalúság érvényes a vezetők és a vezetettek viszonyára is. Az anyag szerzői „úgy tesznek”, mintha nem lennének tudatában annak, hogy a végrehajtó hatalom, a törvényhozó hatalom, valamint a politikai hatalom nálunk olyan szorosan egybeépült 1945 után, hogy az egyik hatalmi struktúrának a válsága sem bontakozhat ki a többi hatalmi struktúra válsága nélkül. 1945 óta Olaszországban csaknem 50 kormányválság volt, de egyik kormányválság sem eredményezte a kapitalizmusnak a válságát. Nálunk a politikai és a végrehajtói hatalom olyan különválása, amely rövid távon lehetővé tenné a kormányzati „önkritikát” (vajon mit jelent ez?) a struktúra válságának politikai elmélyülése nélkül egyszerűen elképzelhetetlen. A kormány minden tagját le lehet váltani, de a kormány képtelen az önkritikára, nem is ez a feladata. Erre csak a politikai hatalom lenne képes! Nem tartjuk ezt elképzelhetetlennek, de a felhozott indokok egyáltalán nem meggyőzőek, mert csak absztrakt követelményként jelenik meg. „A vezetés kezdjen dialógust a társadalommal” - írják a szerzők, - de ez a követelmény is mindaddig, amíg ilyen általános formában marad, nem több, mint közhely (mit jelent, melyik réteget, a társadalom?). Sokkal inkább a politikai, a végrehajtó, a törvényhozó és az érdekvédelmi struktúrák autonómiája alapján kiépítendő új típusú munkamegosztásra lenne szükség. Demokratikus párt, liberálisabb kormányzat, hogy a szakszervezet konzervatívabb lehessen - sokkal követhetőbbnek tűnik.
- 6.) Az anyagot meghatározó ideológia egy egyoldalú piacideológia. Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a szocialista országokban kibontakozó „piacmítosz” a felvilágosult nyugati közgazdászok és marxisták részéről is kemény bírálatokat kap, hiszen történelmileg hamis, nem létező alternatívát teremt, egy rosszul működő centralizált bürokrácia és egy idealizált szabadversenyos kapitalizmus-modell között. A centralizált bürokrácia alatt gyakran sajátos csúsztatással a tervgazdaságot értik, s a „piacmítosz” a szocialista tervgazdaság antitézise. Paradoxon: az a sajátos történelmi tapasztalat, hogy a létező szocializmus gyakran éppen a tervezettségben marad el a kapitalizmustól, de a hetvenes-nyolcvanas évek tapasztalatai éppen a kapitalista állam erősödő szerepét mutatják.
- 7.) Két dolgot tartunk még befejezésül különösen veszélyesnek. Egyrészt azt, hogy a reformideológiák és koncepciók alapvető tartalma ma már annyira elmosódott,

hogy egy sajátos reformdogmatizmusnak nyitnak utat, aminek az a jellemzője, hogy minden különös társadalmi érdek ma már a reform általános érdekelttségére hivatkozhat mint legitimációs alapra. Így az érdekérvényesítés antidemokratizmusát demokrácia jelszava fedi. Ez figyelmeztet bennünket arra, hogy egy jobboldali dogmatizmus veszélye olyan realitás, aminek kemény társadalom- és gazdaságpolitikai következményei lehetnek.

A másik összefüggés, amit e helyen ki kell emelnünk, hogy a szerzők által formált „ígéretek” annyira homályosak, hogy bármilyen kegyetlen gazdaságpolitikai intézkedések indoklására is szolgálhatnak, hogy az áldozatokkal szemben reális eredményeket tudnának garantálni. Jellemző, hogy ebben a gazdasági és társadalmi helyzetben egyértelműen szorgalmazzák az adóreformot, a nyugdíjreformot stb. Ez leleplezi azt is, hogy az anyag demokratikus szólamaik mögött egy voltaképpen mélyen antidemokratikus, konzervatív és jobboldali ideológia rejlik, amelynek nevében az áldozatokat a bérből és fizetésből élők nyakába lehet varrni, értelmes, belátható és beváltható ígéretek nélkül. Ez a folyamat betetőzése lenne annak az immár húsz éve tartó ideológiai reprivatizálódási tendenciának, amelyek etatista szocialista tulajdon és egy centralizált bürokrácia elleni támadás köntösében, egy gazdasági racionalitás nevében voltaképpen a történelmi esélyeinket rombolja szét, s minden olyan érdekvédelmi munkát, amely a társadalom többségi érdekeit védi, konzervatívnak, retrográdnak, reformellenesnek vélelmez. A magyar reform leginkább konzervatív vonása, hogy tömegbázisát nem a munkásokban kereste.

Budapest, 1987. május 8.

Dévai Katalin - Thoma László